వెలుగును మింగిన చీకటి

పెద్దయ్య హోటల్లో జనం కిటకిటలాడుతున్నారు. సాంబడికి వున్నవి రెండు చేతులైనా, నాలుగు చేతులన్నట్లు అందరికీ అతివేగంగా అన్నీ అందిస్తున్నాడు.

సరిగ్గా అదే సమయంలో వీరమ్మ హోటల్‌లో అడుగుపెట్టింది. సాంబడి కళ్ళల్లో మెర్క్యూరీ కాంతి ఒక్క క్షణం తళుక్కుమంది. వాడి మనసు ఒక్కసారి మూల్గింది—'అమ్మకి కూడా సాంబారు ఇడ్లీ పెడితే బాగుండును' అన్నది ఆ మూలుగు అర్థం.

"ఏంటమ్మా వీరమ్మా పొద్దుటే వచ్చావు" అన్నాడు పెద్దయ్య. వెంటనే వీరమ్మేం మాట్లాడలేదు. బెంచీమీద కూర్చుంది. పెద్దయ్య హడావుడిగా బేరం చూసుకుంటున్నాడు.

"ఎవరి కులమూ, మతము అడగకూడదు. భేదభావాలు చూపించ కూడదు" అని ఎలుగెత్తుతున్న ఈ వ్యవస్థ వీరమ్మ పేరుమాత్రం ఎరికల వీరమ్మ అని స్థిరపరచింది.

నలభయి ఏళ్ళ వీరమ్మని గురించి ఏవేవో కథలు వున్నమాట నిజమైనా, నిజం ఎవరికీ తెలీదు. అయినా ఊళ్ళోవాళ్ళు వీరమ్మకి అన్న వస్త్రాలకి లోటులేకుండా ఆదుకుంటూనే వున్నారు. వీరమ్మ ఋణం వుంచుకోకుండా ఊళ్ళో అందరి నోట్లో నాలుకలా వుంటుంది.

పదహారేళ్ళకే పెళ్ళవడం ముండమొయ్యడం కూడా అయిపోయి, కాయకష్టం చేసుకుంటూ కాలం గడుపుతున్న వీరమ్మమీద మోతుబరి బిడ్డ జులుంచేస్తే, నోరులేని వీరమ్మ తొమ్మిది నెలలూ మోసి సాంబడిని

కందని ఊళ్లో అనుకుంటారు. సాంబడి శుచి, దర్జా చూసినవాళ్ళు అను కుంటారు...."ఈడు గొప్పోళ్ళ యిళ్ళల్లో పుట్టాల్సినవాడు" అని.

పదేళ్ళ సాంబడు నాలుగేళ్ళుగా పెద్దయ్య కాఫీ హోటల్‌లో పని చేస్తున్నాడు.

"ఏంటి వీరమ్మా మాటా పలుకూ లేకుండా కూసుండిపోయావు" అంటూ నవ్వాడు పెద్దయ్య.

"నేనోమాట అడిగేందుకొచ్చానయ్యా" అంది నెమ్మదిగా.

"ఏంటి డబ్బులేమైనా కావాలా ? ఏమైంది" అన్నాడు పెద్దయ్య.

"ఎంకటాపురంలో బీదపిల్లల అస్టలెట్టారంట. చదువు, తిండీ అన్నీ ఆళ్ళే సూస్తారంట. మన సాంబడిని అక్కడ సేరిపించుదామని వచ్చాను" అందామె.

వీరమ్మకి చదువంటే తెలీదు. హాస్టలంటే అసలే తెలీదు. కానీ, డబ్బు, దస్కం లేని పేదపిల్లలకి అన్నపెట్టి గవర్నమెంటు చదివిస్తుం దని వెంకన్నబాబు చెప్పగానే ఆమె మనసు చుట్టూ ఆశలు అల్లుకున్నాయి. తన ఒక్కగానొక్క కొడుకు చదువుకుని, దర్జాగా గవర్నమెంటు నౌకరీ చేస్తుంటే చూడాలని ఆమె ఉవ్విళ్ళూరటం మొదలుపెట్టింది. "ఏమో ! అడ్ని సూసినోళ్ళంతా గొప్పోరింటి బిడ్డంటారు" అని పదేపదే అనుకుని సాంబడిని పెద్దయ్య హోటల్లోంచి తీసుకెళ్ళి చదువులో పెట్టాలని వచ్చింది.

పెద్దయ్య హోటలు చిన్నదైనా ఇడ్లీ, ఉప్మా, దోసె చేస్తాడు. టీ, కాఫీలు ఎప్పుడూ సరఫరా చేస్తాడు. అన్నిటికీ మించి ఆ చిన్నపాకని ఎంతో పరిశుభ్రంగా వుంచుతాడు. రెండు పేశలా గ్లాసులూ, ప్లేట్లు సబ్బుతో తోమిస్తాడు. అయితే పెద్దయ్య చిన్న హోటలు అతిశుభ్రంగా వుండటానికి సాంబడే కారణమని ఊరు ఊరంతా అంటారు. వాడు

పదేళ్ళ కుర్రాడైనా కడిగిన ముత్యంలా వుంటాడు. ఎప్పుడూ నవ్వుతూ, విసుగనేది లేకుండా వుండే ఆ చిన్నారి ముఖం చూస్తే అక్కడికొచ్చే వాళ్ళందరికీ ఎంతో ఇష్టం.

పెద్దయ్య ఒక్క క్షణం ఏమీ సమాధానం చెప్పలేకపోయాడు. సాంబడి గుండెల్లో ఆనందం పెల్లుబలా పొంగింది. వాడి కళ్ళల్లో ఎన్నో దృశ్యాలు చరచరా కదిలిపోయాయి.

నీలం లాగూ, తెల్ల షర్టూ వేసుకుని, భుజాన బరువైన పుస్తకాల సంచీ మోసుకుంటూ గేదెల సీతమ్మ కొడుకులా తను స్కూలు కెళ్ళిపోతున్నట్లు - పెద్ద ఆటస్థలంలో బంతాట అందరికంటే గొప్పగా తనే ఆడుతున్నట్లు, పంతులుగారు ఏ ప్రశ్న అడిగినా తనే జవాబు చెపుతున్నట్లు, ఆయన తననే మెచ్చుకుంటున్నట్లు చేస్తున్నట్లు—

ఒకటేమిటి ఎన్నో రంగురంగుల కలలు. పెద్దయ్య అంత చెడ్డవాడేం కాదుగాని, సాంబడు వెళ్ళిపోతే తనకలాంటి కుర్రాడు దొరకడు అనే బాధలో క్షణం వి విల్లాడాడు. తన వ్యాపారం కాస్త కుంటుపడుతుందేమోనని బాధకూడా పడ్డాడు. అయినా సాంబడిని కష్టపడి చదివించుకుంటానంటే కాదని తనెలా అనగలడు? అందుకే మరేమీ మాట్లాడలేదు.

వీరమ్మ కాస్సేపు పెద్దయ్య మంచితనం గురించి చెప్పుకుంది. సాంబడిని కన్నబిడ్డలా కాపాడుతున్నాడని పొగిడింది. పెద్దయ్య దగ్గర నుండి డబ్బులు తీసుకుని సాంబడి మూటా ముల్లే కట్టి ఒంటి గంటకి యిల్లు చేరింది. ఎన్నో నీతులు, మరెన్నో కష్టసుఖాలు సాంబడికి చెప్పింది "నువ్వు సదువుకుని మంచి నౌకరీ సంపాదించి గౌరవంగా బతకాలి" అంటూ ఏవేవో చెప్పింది. అన్నిటికి సాంబడు తలాడించాడు.

ఆ సాయంత్రం వెంకటాపురం బయలుదేరింది వీరమ్మ, సాంబడిని వెంటబెట్టుకొని. వాడి బట్టలు, ఒక సత్తు పళ్ళెం, ఒక సత్తు గ్లాసు తీసు

కుని అటువైపు వెళ్లే ఒకే ఒక బస్సు అపుడే వెళ్ళిపోయిందంటే ఇద్దరూ నడక మొదలుపెట్టారు. నాలుగు మైళ్ళు ఎంతలో కెళ్తాంలే అని ఇద్దరూ వేగంగా అడుగులు వేశారు, నిరాశనుండి ఆశవైపు, చీకటిలోంచి వెలుగు వైపు, అక్షరాస్యతవైపు అభివృద్ధివైపు.

వారిని ఆ క్షణం దారిద్ర్యపు పొలిమేర దాటుతున్న భావన చుట్టేసింది.

*

మరిడమ్మ ఆ పెద్ద ఇంటిముందున్న ఖాళీస్థలంలో నులకమంచం వేసుకుని ఆకాశంలోకి చూస్తోంది. ఆమెకి ఆలోచించేకొద్దీ ఆశ్చర్యంగా వుంది. తన బతుకిలా ఒక్క క్షణంలో సినిమాలోలా మారుతుందని తను అనుకోలేదు.

ఈరోజు ఇంత పెద్ద హాస్టలుకి తను అధికారిణి. తను జాగ్రత్తగా చేసుకుంటే కొద్దికాలంలోనే ఎంతో డబ్బు నిలవేసుకోవచ్చు. ఒక చెక్క పొలం కొనుక్కోవచ్చు. రెండు గేదెల పాడి చేయొచ్చు. పది కోళ్ళని పెంచి, ఇంతకి మరింత డబ్బులు పెరిగినప్పుడు తమా దర్జాగా బట్టలు కొనుక్కోవచ్చు. నగలు చేయించుకోవచ్చు-ఆమె ఊహలు ఒక్కొక్క మెట్టూ పైకి ఎక్కుతూనే వున్నాయి.

మరిడమ్మ కుటుంబం తరతరాలుగా దారిద్ర్యంలో క్రుంగిపోయిన కుటుంబమే. ఆమె బుద్ధెరిగినాక చాలా తక్కువసార్లు కడుపునిండా తిండి తింది, విశ్రాంతిగా పడుకుంది.

అందుకే ఇప్పుడామె ఊహలు కళ్ళాలు తెగిన గుర్రాల్లా పరుగులు పెడుతున్నాయి.

ఎలాగైనా నా లు గు రా ళ్ళు సంపాదించి తనూ ధనికురాలనిపించుకోవాలి. అవకాశం వచ్చింది అది జారవిడుచుకోకూడదని ఆమె మనసులో పదే పదే అనుకుంది.

మరిడమ్మ ప్యాసయింది తొమ్మిదయినా అనుకోని అదృష్టం ఆమెని వరించింది- వెనుకబడిన వర్గాలవారికి అభివృద్ధి పథకాలు రూపొందించటం. ఈ చిన్న పిల్లల హాస్టలు-అందులో మరిడమ్మ వార్డను. జి. వెంకటనాయుడు గారిచ్చిన ఆ పెద్ద పురాతన భవంతిలో హాస్టలు పెట్టారు.

చుట్టుపక్కల పల్లెటూర్లనుండి చింకిపాత చిన్నారులందరూ చదువుకునేందుకు వచ్చి చేరారు. ఇద్దరు వంటవాళ్ళు, ఇద్దరు సహాయకులు, ఒక పాచి పనిమనిషి.

ఇంతమందికి మహారాణి మరిడమ్మ.

గేటు చప్పుడైతే పక్కకి వొత్తిగిలి చూసింది వీరమ్మ. పక్కన సాంబడు. వాడిచేతిలో చిన్న ట్రంకుపెట్టె.

మూడురోజుల క్రితం వెంకన్నబాబు తీసుకొచ్చి పరిచయం చేసిన వీరమ్మని వెంటనే గుర్తించింది మరిడమ్మ.

తీవిగా వీరమ్మతో మాట్లాడి సాంబడిని చేర్చుకుని ఆమెను సాగనంపింది.

మిగిలిన పిల్లలున్న పెద్ద హాల్లోకి అడుగుపెట్టి బెదిరిపోయాడు సాంబడు. అప్పటికే కొందరు నిద్రపోతున్నారు. కొందరు పలకలు పుచ్చుకుని అ, ఆ లు దిద్దుకుంటున్నారు. అందరికంటే పెద్దగా పొడుగ్గా వున్న ఒకతను ఏవో సినిమా కబుర్లు చెప్తున్నాడు. అతని చుట్టూచేరి కొందరు అమాయకంగా నోళ్ళు తెరిచి వింటున్నారు కథ. సాంబడు అతని పేరు జయరాజని తర్వాత తెలుసుకున్నాడు.

వచ్చేప్పుడు యింట్లో తిన్న అన్నం అరిగిపోయింది. సన్నగా ఆకలి మొదలైంది. అక్కడేవున్న కుండలోంచి నీళ్ళు తీసుకుని రెండు గ్లాసులు తాగి నిశ్శబ్దంగా ఒక పక్కన పొరిగాడు సాంబడు. అతన్ని

వంటరితనం విపరీతంగా భయపెట్టింది. కళ్ళు గట్టిగా మూసుకున్నాడు. ఒక్కసారి పరుగెట్టుకునిపోయి పెద్దయ్య హోటల్లో వాలుదామనిపించింది.

'బుడ్డీ! బుడ్డీ!' అంటూ అమ్మ కంచంలో అన్నం పెట్టడం గుర్తుకొచ్చింది.

అంతలోనే తమాయించుకున్నాడు. తల్లి చెప్పిన మాటలన్నీ నెమరేసుకున్నాడు. పెద్దగా చదువుకోవాలని మరీ గట్టిగా అనుకున్నాడు.

కళ్ళుమూసుకుని పడుకున్నాడు. చాలా దూరం నడచి రావడంవల్ల సాంబడికి త్వరగానే నిద్రపట్టేసింది.

మళ్ళీ మెలకువ వచ్చేసరికి తెల్లవారింది. కళ్ళు తెరచి చూస్తే అయోమయంగా అనిపించింది-బద్ధకం ఎరుగని సాంబడికి వెంటనే చెయ్యడానికేమీ పని దొరకలేదు.

నకనకలాడే ఆకలితో ఎదురు చూస్తున్నాడు సాంబడు కూటికోసం.

ముప్పయిమంది పిల్లలకి నాలుగుశేర్లు బియ్యం లెక్కలోకి రాయించి రెండుశేర్లు వండించింది మరిడమ్మ. రెండు కిలోల వంకాయలు, అర్ధశేరు పప్పులో అరకిలో ఉల్లిపాయంతో పులుసు, మెత్తగా వండిన అన్నం కొబ్బరిచిప్పతో కొలిచి ఒక్కొక్కరి కంచంలోవేసి అందులో రెండు గరిటెలు పచ్చటి పులుసుపోస్తే అది తిని, తీరని ఆకలిని మంచినీళ్ళతో పూడ్చి అందరూ అమాయకంగా పుస్తకాలు పుచ్చుకుని స్కూలుకి బయలుదేరారు.

సాంబడికి ఎక్కడలేని ఏడుపు వచ్చింది. ఆకలి తీరలేదు. అసలే రాత్రి సరిగ్గా అన్నం తినలేదు. మాట్లాడే ధైర్యంలేదు. వాడు కాస్త వయసు తెలిసినప్పటినుంచి ఆకలంటూ ఎరగడు. పెద్దయ్య హోటల్లో చేరాక వాడి జానెడుపొట్ట మాడిపోయేలా పెద్దయ్య తిండి పెట్టేవాడు. సాంబడు రెక్కలు ముక్కలు చేసుకుని పనిచేసేవాడు.

స్కూల్లో సాంబడి పేరు చేర్చారు. సాంబడికి ఆనందంగా లేదు. ఆకలిగా వుంది. కళ్ళముందు ఇడ్లీలు, దోసెలు కదులుతున్నాయి. అ, ఆ అనమంటే మనసు ' అన్నమో రామచంద్రా ' అంటోంది.

ఆరోజు రాత్రి కూడా మళ్ళీ కొబ్బరిచిప్ప భోజనం అందరికీ పంచారు. పొద్దుట పులుసులో నీళ్ళు కలిపినట్టుగా అది చప్పగా వుంది.

సాంబడు నిరాశగా అన్నం కలుపుకుని ఒక్కొక్క ముద్ద తింటున్నాడు. అది తినేస్తే అయిపోతుందనే భయంతో దాన్నే నెమ్మదిగా, ఆశగా, ఆకలిగా తింటున్నాడు.

అప్పుడే అక్కడి కొచ్చిన మరిడమ్మ సాంబడ్ని చూసింది.

" ఏంటిరా నిద్రమొగవోడా ! తిను తిను. కప్పులు కడగడంకాదు రాత్రి తొమ్మిదింటిదాకా సదవాలి " అంటూ బెత్తం ఝళిపిస్తూ పక్క కుర్రాడిపైపు వెళ్ళిపోయింది.

సాంబడి చిన్నారి మనసు చితికిపోయింది. తనిన్నాళ్ళు కడిగిన కప్పులమీద, తోమిన ప్లేట్లమీద, తుడిచిన దొడ్డిమీద, నీళ్ళు జల్లే బకెట్టుమీద అన్నిటిమీద వాడి మనసులో బెంగ, పెద్ద తుఫానులా ! అక్కడున్నప్పుడు తనెంతో ఆనందంగా వున్నాననీ, ఇక్కడలా లేదని అతనికి తెలిసీ తెలియక తెలుస్తూంది.

మరిడమ్మలో ధనార్జనమీద ఆశ కూడా రోజు రోజుకీ పెనుభూతంలా పెరుగుతూనే వుంది. ఖర్చు రాసిన దాంట్లోంచి నాలుగవ వంతు మాత్రం ఖర్చుచేసి మిగిలినది కూడబెట్టడం ఆమెకి ఊపిరిలో ఊపిరై పోయింది.

జయరాజు పెత్తనం అక్కడ మరీ ఎక్కువ. అయిదడుగుల పొడుగున్న వాడు చదివేది అయిదో క్లాసు. రాజు, మరిడమ్మ కుడిభుజం లాంటివాడు. పిల్లల మంచిచెడ్డలు వాడే చూస్తాడు. వాడే గూఢచారిలా

పనిచేసి అన్నీ మరిడమ్మకు చెప్తాడు. వాడెంత చెపితే అంత. తప్పులు చేసినవాళ్ళకి, సరిగ్గా చదవనివారికి, ఎదిరించి సమాధానం చెప్పినవారికి రాజు తనే శిక్ష విధిస్తాడు.

ఒక్కొక్కరోజు ఒక్కొక్కరికి కర్రీ సఫర్ అంటాడు. అంటే ఆ రోజు ఆ ఫలానా కుర్రాడికి కూరపెయ్యాదు. అలాగే పులుసు సఫర్ మజ్జిగ సఫర్ అంటూ అటు ఇంగ్లీషూ, తెలుగూ కాకుండా వాడు వాగే వాగుడికి అక్కడ ఎంతో విలువ. ఆ శిక్షలన్నీ మరిడమ్మ అమలు జరుపు తుంది. ఒక్కొక్కరోజు అందరికీ చిప్పల అన్నం పెట్టాక, ఎవరైనా ఒకరిద్దరూ మిగిలిపోతే మళ్ళీ అందరి దగ్గరా ఒక్కొక్క ముద్ద తీసి ఆ మిగిలినవాళ్ళకి సర్దడం కూడా కద్దు. అందుకే కంచంలో అన్నం పడినా గానీ పిల్లలకి పూర్తి ఆనందం కలగదు. కూర్చున్నాక పులుసుపేసి, వారు తినడానికి అనుజ్ఞ యిచ్చాక అందరూ అరక్షణంలో కంచాలు నాకేస్తారు.

సాంబడికి మూడురోజులుగా అన్నం సరిపోవడంలేదు. నీరసంగా జ్వరమొచ్చినట్లుంది ఆ రోజు. మరో ముగ్గురు వచ్చి చేరారు. అప్పటికే అన్నం వండటం అయిపోయింది. అందరికీ తెలుసు తమ అన్నంలోంచే వాళ్ళకి భాగమివ్వాలని అందుకే సాంబడు కంచంలో అన్నంపడగానే పక్కకి తప్పుకున్నాడు. మధ్యాహ్నం వంటగదిలోంచి సంపాదించిన రెండు పచ్చిమిరపకాయలు నంజుకుంటూ గొడ్డన్నం మెక్కుతుండగా రాజు పట్టుకున్నాడు.

ఫలితం....

ఒక మొట్టికాయ....తలవాచే చీవాట్లు.

"అంత ఆకలితో సచ్చిపోతున్నావా ? ఒరే రాజూ రేపు వీడికి కర్రీ సఫర్" అంది మరిడమ్మ.

సాంబడి కళ్ళల్లో నీళ్ళు దిగమింగుకున్నాడు.

ఆ పర్నాడు కూర లేకుండా సంకటిలాంటి అన్నం మింగలేక పోయాడు. వారం తిరిగేసరికి సాంబడి పేగులు బయటపడ్డాయి. కళ్ళు గుంటలు పడ్డాయి.

చదువులో ఏ మాత్రం ముందుకెళ్ళలేక పోయాడు. వారం రోజుల్లో వాడికి ఆ అలు మాత్రం అతికష్టంమీద వచ్చాయి.

అంతేకాక వాడి దురదృష్టమేమిటోగాని రాజుకి సాంబడ్ని చూస్తే వొళ్ళు మంట. అందుకే లేనిపోనివన్నీ చెప్పేవాడు. వాడికి రోజూ ఏదో ఒక సఫర్ అయ్యేది.

వాడికి జీవితం పెద్ద సఫరింగ్ అయిపోయింది. ఆరోజు ఆదివారం. పొద్దున్నే వీరమ్మొచ్చి కొడుకుని చూసింది. సాంబడు తల్లిని వాటేసుకుని నిశ్శబ్దంగా ఏడ్చాడు. వాడి కన్నీళ్ళు చూసి ఆమె కరిగిందిగానీ, పిల్లాడు బెంగపెట్టుకున్నాడని సరిపెట్టుకుని, దగ్గర కూర్చోబెట్టుకుని మరికొన్ని ఆశలు నూరిపోసి వెళ్ళిపోయింది. ఈసారి తల్లి వెళ్ళిపోతుంటే తను ఎడారిలో వున్నట్లు దాహంతో గొంతు పిడచకట్టుకుపోయినట్లు కళ్ళు పొడుచుకున్నా కనుపించని కారుచీకట్లో తనున్నట్లు వాడు విలవిల్లాడి పోయాడు.

పదేళ్ళ లేత మనసు మొదటిసారిగా, చాలా తీవ్రంగా ఆలోచించటం మొదలుపెట్టింది.

ఆరోజు పొద్దుటనుంచీ హస్టలంతా హడావుడిగా వుంది. ఎక్కడెక్కడి దుమ్మూ ధూళీ తీసి పారేశారు. వంటలు కూడా పెద్ద ఎత్తున చేశారు. పిల్లల్ని ప్రత్యేక శ్రద్ధ తీసుకుని శుభ్రంగా వుంచారు. సాంబడికిదేమీ అర్థం కాలేదు. వాడికి స్కూల్లో ఇచ్చిన నాలుగు పంక్తుల పాఠం కంఠతా రాలేదు. దానితో కుస్తీ పడుతున్నాడు. వాడి మనసులో చదువుకుందాము అనే కోరిక ఎప్పుడో వాడి రేకలు రాల్చేసింది. ఏమీ చెయ్య

లేని వాడు మౌనంగా అక్కడే వుండిపోయాడు. అయినా అప్పుడప్పుడు మనసు మొరాయిస్తూనే వుంది.

ఆరోజు తనిఖీ చేయడానికి పెద్దలు చాలామంది వచ్చారు. వారం దర్శి సంతృప్తి పరిచింది మరిడమ్మ. వారందరి ముందూ పిల్లలకి కడుపు నిండుగా అన్నం పెట్టి వారి మెప్పు పొందింది.

కాస్త జ్ఞానం తెలిసిన పిల్లలు ఇది గ్రహించకపోలేదు. అయినా ఎవ్వరూ నోరెత్తలేదు. నోరెత్తితే నోటిదగ్గర కూడు పోతుందని వారికి తెలుసు.

వెళ్లబోయేముందు ఆ వచ్చిన పెద్ద మనుషుల్లో ఒకాయన పిల్లల్ని పలకరించి ప్రశ్నలు వేశాడు.

"ఇక్కడ మీకు బాగుంటోందా ?"

"చాలా బాగా ఉందండి" మొదట రాజు సమాధానం.

" చదువుకోటానికి అన్ని హంగులూ ఉన్నాయిగా ? "

" ఆ ఉన్నాయండి. " రాజు తోటివాడొకడు చెప్పాడు.

" తిండి బాగుందిగా ? "

ఈ ప్రశ్నకి జవాబు చెప్పాల్సిన కుర్రాడికంటే ముందుగా "రోజూ యిలాగుండదండి. ఇలా వుంటే మా కడుపు నిండుతుంది. " అన్నాడు సాంబడు. అంతే కలకలం బయలుదేరింది. మరిడమ్మ సర్దిచెప్పింది.

" ఇలాగే వుంటదండి. వాడు కాస్త తిండిపోతు, మిగతావాళ్ళని అడగండి " అంది.

ఇద్దరు ముగ్గురు అరిచారు, ఇలాగే వుంటుందనీ తమకి సరిపోతుందనీ. సాంబడు వాళ్ళకేసి నిస్సహాయంగా చూశాడు. వాళ్ళంతా దొంగతనంగా అందినది తినేసే రకం. వచ్చినవాళ్ళు వెళ్ళిపోయాక రాజు సాంబడిని చితకొట్టాడు.

" మంచిగా వుండకపోతే మక్కెలిరగతంతా"నని మరిడమ్మ చివరిగా వార్నింగిచ్చి వెళ్ళిపోయింది. సాంబడు ఏడుస్తూ పడుకున్నాడు. వాడికా రాత్రికి మొత్తం మీల్స్ సఫర్. అంటే వాడికి అన్నం లేదు.

రాత్రి అందరూ నిద్రపోయారు. ఎంతోసేపు ఏడ్చి ఏడ్చి పడుకున్నా సాంబడికి పూర్తిగా నిద్రపట్టలేదు. లేచి ఒక నిర్ణయానికి వచ్చాడు. తనకి సంబంధించిన వస్తువులు తీసుకుందామనే ధ్యాస కూడా లేకుండా గేటుదాటి బయటకొచ్చేశాడు. ఒకే ఒక్క పరుగు అందుకున్నాడు. ఒళ్ళంతా నొప్పులుగా వుంది. అయినా సాంబడు లెక్కచెయ్యలేదు. నాలుగుమైళ్ళు పరుగెట్టలేకపోతానా అని. ఆనాటి నడక ఆశవైపు, వెలుగువైపు, అక్షరాస్యతవైపు అనుకొని బయలుదేరితే; ఈనాటి ఈ పరుగు జీవితం వైపు, మానవత్వంవైపు, నకనకలాడే కడుపుకి నాలుగు మెతుకులవైపు— సాంబడు పరుగు పెడుతూనే వున్నాడు.

*

ప్రభుత్వం దొడ్డ మనసుతో ఎన్నో కార్యక్రమాలు చేపట్టినా వాటిని నిర్వహించేవారి వ్యక్తిగత సంస్కారంమీదే వాటి అభివృద్ధి ఆధారపడి వుంటుంది. తన జాతివారి జీవితాలనే నిచ్చెన చేసుకుని పైకి ఎక్కిపోయే మరిడమ్మలు ఎంతమందో. ఇదేమీ ఆలోచించే శక్తి వీరమ్మకు లేదు. అందుకే—

" ఎందుకో ఈ సచ్చినోడికి సదువు వంటబట్టలేదు " అనుకునేది అప్పుడప్పుడు.

మరిడమ్మ మరి నాలుగేళ్ళలో నాలుగెకరాల పొలంచెక్క కొనుక్కొని ఆశగా అభివృద్ధివైపు అడుగులు చూస్తూనే వుంది.